

*„Asszonyoknak
igen sokat kell tudni...”*

Új kutatások a nőnevelés történetéről

KRONOSZ KIADÓ

„Asszonyoknak igen sokat kell tudni...”

Új kutatások a nőnevelés történetéről

*„Asszonyoknak
igen sokat kell tudni...”*

Új kutatások a nőnevelés történetéről

Szerkesztette:

ÁCS MARIANNA
CZEFERNER DÓRA
PUSZTAFALVI HENRIETTE
TAKÁCS ZSUZSANNA MÁRIA

KRONOSZ KIADÓ
PÉCS, 2019

Jelen elektronikus kiadvány a Kronosz Kiadó gondozásában
2020-ban megjelent nyomtatott kötet változatlan kiadása

pdf ISBN 978-615-6048-43-1

A névmutatót készítette: Erőss Zsolt

A borítón látható, 1900-ban készült kép forrása:
FORTEPAN. Adományozó: Mészöly Leonóra. Képszám: 27438

© Szerzők
© Szerkesztők
© Kronosz Könyvkiadó Kft.

Tartalom

ÁCS MARIANNA	
Pécsi törekvések a nőtörténeti kutatások terén (Bevezető)	7
KÉRI KATALIN	
Tendenciák és eredmények a nőnevelés-történet kutatásában	17
RÉBAY MAGDOLNA	
Középiskolai koedukáció – pró és kontra (1891–1944)	31
SÁRAI SZABÓ KATALIN	
A női pályaválasztás kérdése a 20. század első évtizedeiben	50
NAGY ADRIENN	
Flancos úrikisasszony-nevelő vagy kereskedelmi szakiskola	72
VÖRÖS KATALIN	
Női hangok a <i>Magyar Iparoktatásban</i> az első világháború időszakában	95
TAKÁCS ZSUZSANNA MÁRIA	
A tanítónők és a divat. „Dresszkód” a századfordulón	112
CZEFERNER DÓRA	
A New York-i Schwimmer Rózsa-hagyaték jelentősége a nőoktatás szempontjából	124
MAISCH PATRÍCIA	
A lánynevelés lenyomatai 19. századi női naplókban	145
AUER ESZTER	
A „nőirodalom” az 1860-as években. Elvárások és reakciók. Nőkép és irodalom összefüggései	160
SZABÓ HAJNALKA PIROSKA	
Az 1970-es és az 1980-as évek magyar tanterveinek nőneveléstörténeti elemzése	177
Névmutató	191
A kötet szerzői és szerkesztői	195

Pécsi törekvések a nőtörténeti kutatások terén

(Bevezető)

.....
ÁCS MARIANNA

A Tisztelt Olvasó egy olyan kötetet tart a kezében, amely a hazai nőtörténeti kutatások pécsi, nőnevelés történetéhez kötődő szeletét mutatja be. Péccsett a nőtudományhoz, a társadalmi nemekhez, a nők történetéhez kapcsolódó kurzusok és tudástartalmak az egyetem Bölcsészettudományi Karának különböző intézeteiben jelennek meg.¹ A nőtörténeti kutatások egyik jelentős központja a 2006 óta fennálló PTE BTK „Oktatás és Társadalom” Neveléstudományi Doktori Iskolájának Oktatástörténeti Programja (OTDI), ahol elsősorban a 19–20. századot érintő, nőneveléssel kapcsolatos kutatások folynak.² Az Oktatástörténeti Program „a művelődés-, a tudomány- és a társadalomtörténet, illetve az oktatástörténet és az oktatáspolitikai kutatási eredményeit és módszereit is megjelenítve nyújt átfogó alapot a neveléstudomány történeti aspektusainak megismeréséhez és feltárásához, elemzéséhez”.³ Jelenleg a doktori iskolát és annak az oktatástörténeti programját is Ambrus Attila Józsefné Prof. Dr. Kéri Katalin, a MTA doktora irányítja. Kéri Katalin iskolateremtőként maga köré gyűjti, vezeti és támogatja azokat a kutatókat, akik a nőnevelés- és a női művelődéstörténet terén kutatnak. A PAB Neveléstudományi Munkabizottságával együttműködve több konferenciát is szerveztek a nőtudományokhoz, a nőtörténethez kapcsolódó tematikákban. Így 2010-ben rendezték meg a *Társadalmi nem és oktatás* című női neveléstudományi konferenciát, amelynek neveléstörténeti szekciójában mutatkoztak be az OTDI e témában kutató hallgatói: Darvai Tibor, Molnár-Kovács Zsófia, Nagy Adrienn, Pálfi Melinda, Takács

.....
¹ KÉRI, 2013, 2014; KÉRI, NÉMETH, PUKÁNSZKY ÉS SZABOLCS, 2013.

² KÉRI, 2013b, 2014.

³ KÉRI ÉS MTSI, 2013.

Zsuzsanna Mária, Ventilla Andrea és Vass Livia. A konferencia előadásaiból készült tanulmánykötet elektronikusan elérhető el.⁴

Jelen írást is a PAB Neveléstörténeti Munkabizottsága által 2018 áprilisában szervezett *Új kutatások a nőnevelés történetéről* című konferenciája ihlette. A kötet tanulmányai – a teljesség igénye nélkül – bepillantást engednek a Pécsen folyó munkába. A szerzők, szerkesztők közül Kéri Katalin az OTDI vezetőjeként, Nagy Adrienn, Takács Zsuzsanna Mária, Vörös Katalin és Ács Marianna a doktori iskola végzettjeiként, Maisch Patrícia, Auer Eszter és Szabó Hajnalka Pirooska hallgatóként kötődnek a doktori iskolához. Czeferner Dóra a Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézetének tudományos segédmunkatársa, valamint a PTE BTK Interdiszciplináris Doktori Iskolájának doktorjelöltje. Rébay Magdolna 2007-ben a Debreceni Tudományegyetem Neveléstudományi Doktori Programjában neveléstudományból doktorált, jelenleg pedig ugyanitt a Nevelés- és Művelődéstörténet Alprogramot vezeti. Kötődik az Eötvös Loránd Tudományegyetem Történelemtudományi Doktori Iskolájának Művelődéstörténet Programjához is, hiszen 2009-ben itt szerzett PhD fokozatot történettudományból. Sári Szabó Katalin történész szintén az ELTE Történelemtudományi Doktori Iskolájának Művelődéstörténet Programjában szerezte meg 2011-ben doktori fokozatát.

A jelenleg futó pécsi kutatásokban felfedezhetők a nőnevelés-történeti kutatások hagyományos tematikái, mint például a leánynevelés és női művelődés újkori magyarországi történetének összegző és szintetizáló feltárása.⁵ Kéri Katalin e kötetet nyitó, „Tendenciák és eredmények a nőnevelés-történet kutatásában” című tanulmányában a neveléstörténeti kutatások történeti áttekintését nyújtja a nőtörténet-írásra és nőnevelés-történetre fókuszálva. Az új történetírói szemléletek megjelenésével összefüggésben láttatja a nőtörténeti kutatások új irányait. Elemzi a nőtörténeti kutatások főbb korszakait és jellemzőit hazai és nemzetközi vonatkozásban. Felhívja a figyelmet a nőtörténeti kutatások tematikájának kiszélesedésére, továbbá bemutatja a neveléstörténet és a leánynevelés összefüggéseit, és részletesen foglalkozik a nőtörténeti kutatások lehetséges forrásaival. Kéri Katalin hangsúlyozza, hogy „a nők történetének vizsgálatához elengedhetetlen az interdiszciplináris megközelítés” és a kutatási források bővítése.⁶

⁴ KÉRI, 2011.

⁵ KÉRI, 2008b, 2015b, 2018; TAKÁCS, PÁLMAI ÉS VÖRÖS, 2015.

⁶ KÉRI, 2018.

Az egyes iskolatípusok történetéhez kapcsolódó kutatások, mint például a kereskedelmi leányiskolák,⁷ a tanítónőképzés,⁸ a női iparoktatás történetének vizsgálata is meghatározó területe a pécsi nőnevelés-történeti kutatásoknak.⁹ Jelen kötetben Nagy Adrienn a „Flancos úrikisasszony-nevelő vagy kereskedelmi szakiskola” című tanulmányában a női felső kereskedelmi iskolák létrejöttének előzményeit tárja fel, és mutatja be azok társadalmi bázisát. Takács Zsuzsanna Mária „A tanítónők és a divat. »Dresszkód« a századfordulón” című munkájában a korabeli magyar tanítónők viseletére irányítja a figyelmet. Vörös Katalin „Női hangok a *Magyar Iparoktatásban* az első világháború időszakában” című írásában az 1895-ben megjelenő folyóirat számainak vizsgálata alapján ismerteti az első világháború női munkára és szakképzésre gyakorolt hatásait a szakoktatás történetének nőtörténeti és sajtótörténeti elemzését nyújtva.

A történelem – a nőtörténet és a nőnevelés – kiemelkedő női alakjainak életpályája, neveltetése, nevelési eszméiknek bemutatása is kedvelt téma a pécsi kutatók körében.¹⁰ Czeferner Dóra a női munkavállalás¹¹ és az első világháború előtti osztrák–magyar polgári-liberális, feminista egyesületek története és sajtótevékenysége kutatása¹² kapcsán jutott el Schwimmer Rózsa életpályájának és eszméinek feltárásához.¹³ Jelen kötetben „A New York-i Schwimmer Rózsa-hagyaték jelentősége a nőoktatás szempontjából” című tanulmányában enged bepillantást e hagyaték nőoktatással kapcsolatos anyagaiba.

A nőtörténet és nőnevelés történetének problémátörténeti megközelítésével találkozhat az érdeklődő olvasó a kötet debreceni és budapesti kötődésű szerzőinek, Rébay Magdolnának és Sári Szabó Katalinnak a tanulmányaiban. Rébay Magdolna a „Középiszkolai koedukáció – pró és kontra (1891–1944)” című tanulmányában az egyik fő kutatási területéhez, a leányközépiszkolák történetének kutatásához kapcsolódva a koedukáció problémáját járja körül, kitérve a korabeli oktatáspolitikai felekezeti aktorainak a koedukációhoz való viszonyára is.¹⁴ Sári Szabó Katalin a társadalmi nemek történetének kutatójaként a református egyház női munkájával, a konzervatív nőmozgalmakkal, egyes női életpályákkal foglalkozik.¹⁵

⁷ NAGY, 2014, 2016.

⁸ TAKÁCS, 2015, 2016, 2017, 2018.

⁹ VÖRÖS, 2015a, 2015b, 2016.

¹⁰ KÉRI, 2008a, 2015a.

¹¹ CZEFERNER, 2014a, 2018a.

¹² CZEFERNER, 2014b, 2018d, 2019.

¹³ CZEFERNER, 2018b, 2019.

¹⁴ RÉBAY, 2008, 2009, 2012.

¹⁵ SÁRAI, 2010; SÁRAI ÉS BALOGH, 2016.

E helyütt „A női pályaválasztás kérdése a 20. század első évtizedeiben” című írásában a 20. század első évtizedeinek női munkavállalási strukturáit elemzi, illetve a középosztálybeli nők és a munkásnők pályaválasztásának problémáját vizsgálja.

A doktori iskolában a neveléstörténeti kutatásokat színesítik a Fischerné Dárdai Ágnes vezette tankönyvtörténeti kutatások. E tematikához szorosan kapcsolódva jelentek meg nőtörténeti írásai Kéri Katalinnak,¹⁶ Molnár-Kovács Zsófiának,¹⁷ Szabó Hajnalka Piroskának¹⁸ és e sorok írójának.¹⁹ Jelen kötetben Szabó Hajnalka Piroska képviseli e kutatási területet „Az 1970-es és az 1980-as évek magyar tanterveinek nőneveléstörténeti elemzése” című tanulmányával, amelyben a szerző arra keresi a választ, hogy a címben megjelölt oktatástörténeti dokumentumokban milyen nőkép tükröződik, s mutat rá a korábbi évtizedekhez képest a változásra.

A nőtörténetírás egyik új területe French és Poska szerint a nők önreflexióinak és a társadalomban betöltött szerepeikről szóló észleléseiknek a kutatása.²⁰ Ennek eredményeképpen fedezték és fedezik fel a kutatók a nők által írott műveket. Jellemzően a 20. század előtt a női alkotások – akár irodalmi, akár művészeti vagy tudományterülethez kapcsolódóak – nem feleltek meg azoknak a kánonoknak, amelyeket főképp férfiak alakítottak ki. Ezt választja témául Auer Eszter, aki a kötetben „A »női irodalom« az 1860-as években: elvárások és reakciók – nőkép és irodalom összefüggései” című tanulmányában arra a kérdésre keresi a választ, hogy az 1860-as években hogyan vélekedtek az írónőkről, elfogadták-e irodalomként a nők tollából született alkotásokat. Az OTDI másik hallgatója, Maisch Patrícia szintén irodalomelméleti és irodalomtörténeti megközelítésben foglalkozik nő-történettel.²¹ E kötetben „A lánynevelés lenyomatai 19. századi női naplókban” című írásában Kölcsey Antónia, Slachta Etelka, Szendrey Júlia és Blaha Lujza naplóinak tartalomelemzését végzi el elsősorban azt vizsgálva, hogy a szerzők miként emlékeztek a neveltetésükre; a nőnevelőintézetekben szerzett tapasztalataik, ismereteik milyen hatással voltak a magánéletük alakulására. A női önreflexiók – az iskoláztatással kapcsolatos visszaemlékezések, a nők pályaválasztáshoz kapcsolódó vélemények, a viselethez kötődő emlékek – feltárása Nagy Adrienn, Sári Szabó Katalin, Takács Zsuzsanna Mária tanulmányainak is fontos eleme.

.....
¹⁶ KÉRI, 2002.

¹⁷ MOLNÁR-KOVÁCS, 2011.

¹⁸ SZABÓ, 2015.

¹⁹ ÁCS, 2017.

²⁰ FRENCH-POSKA, 2007: 12–13. Idézi: KÉRI, 2018: 37–38.

²¹ MAISCH, 2018.

A nőtörténeti kutatások forrásanyaga egyenetlen,²² aminek egyik oka „a társadalmilag konstruált felejtés”.²³ A 20. századig erősen a férfiak szempontjából „válogatott” a levéltárakban rendelkezésre álló forrásanyag. A korábbi századokban kevésbé figyeltek a nők cselekedeteire, életmódjára, társadalmi helyzetére és szerepeire, így nem törekedtek arra, hogy megőrizzék ezekre a tartalmakra irányuló forrásokat. A nőtörténettel foglalkozó kutatóknak új utakat, korábban figyelmen kívül hagyott írásos és tárgyi emlékeket kell keresni.²⁴ A történettudomány új irányzatai²⁵ is kiemelt figyelmet fordítanak a képi és a tárgyi emlékeknek, az oral history segítségével feltárható emlékeknek, a mikrotörténelemnek és magánszférának. A kötet kutatói gazdag elsődleges forrásanyaggal dolgoztak. Czeferner Dóra levéltári fondot vesz górcső alá, amikor a New York-i Schwimmer-hagyaték vizsgálatának pedagógiai tárgyú forrásait gyűjti össze és tematizálja tanulmányában. A szerző felhívja a nőoktatással, a neveléstörténettel foglalkozó kutatók a figyelmét arra, hogy e roppant gazdag forrásbázisban leginkább Schwimmer iskoláztatásához kapcsolódó kútfők, a gyermekvédelem és nőoktatás kérdésköreiben írott, magyar, angol és német nyelvű levelek, előadásszövegek és cikkek, valamint (angol) nyelvtanulás céljából keletkezett naplófeljegyzések képviselik a pedagógiai tárgyú tematikát. Czeferner Dóra prozopográfiai vizsgálatában Schwimmer Rózsa magán- és egyesületi levelezésére, valamint a Nőtisztviselők Országos Egyesülete (Budapest, 1896–1919) és a Feministák Egyesülete (Budapest, 1904–1948/1949) munkásságát rögzítő iratokra koncentrálva 11 oktatással kapcsolatos forráscsoportot különít el.

.....
²² KÉRI, 2018.

²³ ELEKES, 2002; GUBIN IDÉZI: KÉRI, 2018: 96.

²⁴ KÉRI, 2018.

²⁵ A két világháború közötti *Annales* című folyóirat köré csoportosult francia történetírói iskola szemlélete a Janus Pannonius Tudományegyetem bölcsészkarának megalakulásától jelen van a pécsi történészek kutatásaiban. 1984-től a Történettudományi Intézet meghatározó kutatói, Katus László és Zimányi Vera egyetemi tanárok terjesztették az Annales-iskola által közvetített szemléletet, módszertant a pécsi hallgatók között. Az iskola legfontosabb szemléletbeli váltását az eseménytörténetre fókuszáló, hagyományos történetírói felfogás ellenében Katus és Zimányi fogalmazták meg az *Annales* főszerkesztőjének, Braudelnek 1968-as magyarországi látogatásakor a következőképpen: „Braudel professzor és az általa vezetett történészgárda annak a tudományos irányzatnak a képviselője, amely – az *Annales* című folyóirat körül csoportosulva – szembefordult a polgári történetírásnak a napi események felszínén megrekedő hagyományos iskolájával, s a történeti folyamat mélyebb szintjeire ásva, a gazdasági és társadalmi fejlődés, a strukturák és civilizációk kialakulásának és változásainak törvényszerűségeit igyekszik megragadni. Célkitűzéseik közé tartozik az emberrel foglalkozó tudományok, tehát a társadalomtudományok valamennyi ágának összefogása közös kutatási tervek megvalósítása és módszereik egybehangolása érdekében.” (CZUCH, 2015: 138).

A kötetben a hagyományos levéltári források – statisztikai adatokat tartalmazó évkönyvek, iskolai évkönyvek, egyházkerületi közgyűlések, jegyzőkönyvek, országgyűlési naplók, tantervek – mellett számos más típusú forrás is megjelenik. A legtöbb szerző felhasznál korabeli sajtótermékeket. Rébay Magdolna a Vikár Béla etnográfus által szerkesztett *Élet* című folyóirat írásait, valamint *A Nő és a Társadalom*, illetve *A Nő* cikkeit elemzi a koedukációhoz kapcsolódó viták bemutatásához. Vörös Katalin az 1896-tól megjelenő *Magyar Iparoktatás* című állami közlönyben végzi el a nők reprezentációjának vizsgálatát, valamint a lapban megjelenő cikkekben elemzi, hogy milyen hatással volt az első világháború a nők munkavállalására. Takács Zsuzsanna Mária a *Néptanítók Lapjának* írásait idézi a tanítónők viseletére vonatkozó kutatásában. Auer Eszter Gyulai Pál cikksorozatot és az arra érkező válaszokat tárja fel az írónői szerep tematikában. Sári Szabó Katalin a sajtóelemzésen túl pályaválasztási mutatókat, tanácsadó könyveket és nők tollából származó irodalmi alkotásokat, regényeket is felhasznál ahhoz, hogy rávilágítson a 20. század első évtizedeiben a női pályaválasztás kérdéseire. Nagy Adrienn – az oral history egy sajátos formáját – a CENTROPA (Central Europa Center for Research and Documentation) online adatbázisban fellelhető zsidó családok leányaival készített 220 magyar nyelvű életinterjú dolgozza fel, arra a kérdésre keresve a választ, hogy beleszólhattak-e a lányok az iskolaválasztásba. Takács Zsuzsanna Mária a memoár műfajára fókuszál írásában, amelyben Koós Olga (1904–1982) görcsönyi tanítónő visszaemlékezésein keresztül elemzi a tanítónők viseletét a dualizmus elejétől az 1930-as évekig. Maisch Patrícia figyelme szintén a magánszférára irányul tanulmányában, amikor a 19. század jeles nőalakjainak naplóiban azt kutatja, hogy az intézményes nevelésnek milyen hatása volt a naplóírók életére. Auer Eszter Gyulai Pál cikksorozatán túl egy elfeledett szépirodalmi művet, Wolf Stefánia *Regekönyv* című művét vizsgálja a korban elfogadott írónői szerepre koncentrálni.

A kötet tanulmányai jól tükrözik, hogy a pécsi nőnevelés és nő történeti tematikában folyó kutatásokban együttesen érvényesül a modern és a hagyományos történetírói szemlélet: egyszerre vannak jelen a diakrón és a szinkrón vizsgálatok. A kutatók nemcsak az eseménytörténetre fókuszálnak, forráskritikát, a kvantitatív elemzéseken túl kvalitatív módszereket alkalmaznak, térben és időben végeznek összehasonlító vizsgálatokat. E módszerekkel, új típusú források bevonásával és interdiszciplináris megközelítéssel (sajtótörténet, divattörténet, irodalomtörténet, művelődéstörténet) folyó kutatások új eredményekkel gazdagítják a nőnevelés, a nő történet és az emberiség történelméről alkotott ismereteinket.

Irodalomjegyzék

- Ács Marianna (2017): Történelem-tankönyv a nevelés szolgálatában. In: Uő: Még a kövek is...: Nőnevelés a Felsőbaranyai Református Egyházmegye polgári leányiskolájában és internátusában (1916–1948). ID Research Kft., Publikon, Pécs.
- BURUCS Kornélia: Nők az egyesületekben. <https://www.tankonyvtar.hu/en/tartalom/historia/93-02/ch12.html>. [2018. 10. 10.]
- CZEFERNER Dóra (2014a): A női munkavégzés interpretációja, diskurzusa és szellemisége az 1860-as évektől az első világháború kirobbanásáig. *Valóság*, 2014/57. 7. 74–87.
- CZEFERNER Dóra (2014b): „Kávéházakban, klubokban, olvasóköri körökben kérjük A Nő és a Társadalom lapot!” Egy folyóirat a nők egyenjogúságáért. *Médiakutató*, (2014): 2. 49–61.
- CZEFERNER Dóra (2018a): „Háborús nyereszkedők” vagy a körülmények áldozatai? Polgári feminista egyesületek tevékenysége Budapesten és vidéken 1914–1918 között. In: Katona Csaba (szerk.): Minden egész eltörött. A Nagy Háború emlékei. *Tempevölgy Könyvek* 28. Balatonfüred, 2018. 40–65.
- CZEFERNER Dóra (2018b): A New York-i Bedy-Schwimmer Rózsa-hagyaték jelentősége. *Levéltári Közlemények*, 2018/1. szám. 157–169.
- CZEFERNER Dóra (2018d): In *Korrespondenz. Frauenvereine in Österreich-Ungarn*. Fernetzt. <http://www.univie.ac.at/fernetzt/uber-fernetzt-der-blog/> [2018. 07. 30.]
- CZEFERNER Dóra (2019): A magyarországi feminista mozgalom első hivatalos lapja. *A Nő és a Társadalom* (1907–1913). *ArchívNet*. XX. századi történeti források. <http://www.archivnet.hu/a-magyarorszagi-feminista-mozgalom-elso-hivatalos-lapja-a-no-es-a-tarsadalom-1907-1913> [2019. 07. 30.]
- CZÓCH Gábor (2016): Az Annales történetírásának magyarországi recepciója az 1960-as években. In: Erdősi Péter–Klement Judit (szerk.): *Vis-à-vis: Tanulmányok az Atelier fennállásának 25. évfordulójára*. Budapest: Atelier Európai Társadalomtudományok és Historiográfia Tanszék; Korall Társadalomtörténeti Egyesület, Budapest, 111–143.
- FRENCH, Katherine I.–POSKA, Allyson M. (2007): *Women Gender in the Western Past. Vol. 2. Since 1500*. Houghton Mifflin Company, Boston–New York.

- ELEKES Irén Borbála: A nő és a társadalom. Huszadik századi körkép. <http://old.tarki.hu/adatbank-h/kutjel/pdf/00400.pdf> [2018. 09. 29.]
- GUBIN, Eliane (2008): Choisir l'histoire des femmes. *Revue belge de philologie et d'histoire*, 2008/86. 2. 494–497.
- KÉRI Katalin (2002): Nőkép és lánynevelés az 1960-as évek Magyarországon – a tantervek tükrében. *Acta Paedagogica*, 2002/4. 14–21.
- KÉRI Katalin (2008a): Thérèse Brunsvick. In: Houssaye, Jean (Ed.): *Femmes pédagogues*. t. I. – De l'Antiquité au XIXe siècle. Fabert, Paris. 281–309.
- KÉRI Katalin (2008b): Hölgyek napernyővel. Nők a dualizmus kori Magyarországon 1867–1914. *Pro Pannonia*, Pécs.
- KÉRI Katalin (2011) (szerk.): Társadalmi nem és oktatás. Konferenciakötet. Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar „Oktatás és társadalom” Neveléstudományi Doktori Iskola, Pécs.
- KÉRI Katalin (2013): Tendenciák és eredmények a nőnevelés-történet nemzetközi kutatásában – Neveléstörténet és nőnevelés-történet. In: VAMOS Ágnes (Főszerk.): *Neveléstudomány: Oktatás – Kutatás – Innováció*, ELTE Pedagógiai és Pszichológiai Kar. Budapest, 2013/3. 22–39.
- KÉRI Katalin–NÉMETH András–Pukánszky Béla–Szabolcs Éva (2013): Neveléstörténeti tartalmak a magyar neveléstudományi doktori iskolák programjaiban. In: Baska Gabriella–Hegedűs Judit–Nóbik Attila (szerk.): *A neveléstörténet változó arcai – A múlt értékei, jelen kihívásai és a jövő*. ELTE Eötvös, Budapest. 29–37.
- KÉRI Katalin (2014): Nőtörténeti és lánynevelés-történeti kurzusok és kutatások a PTE Bölcsészettudományi Karán (hazai kitekintéssel) *Autonómia és Felelősség*, 2014/1. 19–31.
- KÉRI Katalin (2015a): Antonina de Gerando. In: Houssaye, Jean (Ed.): *Femmes pédagogues*. t. I. – De l'Antiquité au XIXe siècle. Fabert, Paris. 585–610.
- KÉRI Katalin (2015b): Investigación y enseñanza: la mujer en la historia y en el presente. Informe Húngaro In: *Revista Historia de las Mujeres*. Lima, 2015/16. 159.
- KÉRI Katalin (2018): Lánynevelés és női művelődés az újkori Magyarországon nemzetközi kitekintéssel és történeti alapozással. *Kronosz Kiadó*, Pécs.
- MAISCH Patrícia (2018): A folyóiratok szerepe a 19. századi hazai nőirodalmi vitákban: Az első nővita a Tudományos Gyűjteményben. In: András Hanga (szerk.): *Kommunikációs terek*, Budapest. (Megjelenés alatt).
- MOLNÁR-KOVÁCS ZSÓFIA (2011): A női munka képi megjelenítése az Apáczai Kiadó 8. osztályos történelemtankönyveiben (1999–2009). In: Kéri Ka-

- talain (szerk.): Társadalmi nem és oktatás. Konferenciakötet. PTE BTK „Oktatás és Társadalom” Neveléstudományi Doktori Iskola, Pécs. <http://mek.oszk.hu/09600/09689/html/index.html> [2018. 12. 23.]
- NAGY Adrienn (2011): Női felső kereskedelmi iskolák a dualizmus kori Magyarországon. *Neveléstörténet*, 2011/8. 1–2. 100–116.
- NAGY Adrienn (2014): A felső kereskedelmi iskolák fejlődéstörténete Magyarországon (1867–1945). Doktori értekezés. Kézirat. Pécs.
- PUSZTAFALVI Henriette (2011): Az egészségnevelés intézményesülésének folyamata hazánkban a dualizmus korától a második világháború végéig. Doktori értekezés. Kézirat. Pécs.
- RÉBAY Magdolna (2008): Leánygimnáziumot?! Alapítási törekvések 1891–1892-ben. In: Császár Melinda–Rosta Gergely (szerk.): *Ami rejtve van s ami látható. Tanulmányok Gereben Ferenc 65. születésnapjára.* LOISIR Könyvkiadó Kft., Budapest–Piliscsaba, 395–410.
- RÉBAY Magdolna (2009): Leány-középiskolák Magyarországon és a német nyelvű országokban. A jogi szabályozás az 1870-es évektől 1945-ig. *Új Mandátum*, Budapest.
- RÉBAY Magdolna (2012): Kényszerű együttlét? A koedukáció gyakorlata a református fiú-középiskolákban (1895–1944). In: ifj. Bertényi Iván–Géra Eleonóra–Richly Gábor (szerk.): „Taníts minket úgy számlálni napjainkat...” *Tanulmányok a 70 éves Kósa László tiszteletére.* ELTE Eötvös, Budapest. 377–402.
- SÁRAI SZABÓ Katalin (2010): A református nő a 19. század végétől az 1930-as évekig – A belmisszió mozgalom hatása a nők egyházi működésére. Doktori értekezés. Kézirat. Budapest.
- SÁRAI SZABÓ Katalin–BALOGH Mihály (2016): Egy református lelkész és felesége a 20. században. Vargha Tamás és Vargha Tamásné Magay Mária élete és munkássága. *MRE Zsinati Hivatala*, Budapest.
- SZABÓ Hajnalka Piroska (2015): Általános iskolai történelemtankönyvek női témáinak összehasonlító elemzése. *Történelemtanítás: online történelemdidaktikai folyóirat*, 2015/6. 1–2. <http://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/2015/07/szabo-hajnalka-piroska-altalanos-iskolai-tortenelem-tankonyvek-noi-temainak-osszehasonlito-elemzese-06-01-06/> [2018. 07. 23.]
- TAKÁCS Zsuzsanna Mária–PÁLMAI Dóra–VÖRÖS Katalin (2015): Vázlat a magyar intézményes leánynevelés fejlődéséről. In: Vörös Katalin (szerk.): *Neveléstörténet az osztatlan tanárképzésben.* Pécsi Tudományegyetem, Pécs.

- TAKÁCS Zsuzsanna Mária (2016): A női „lámpások”: A tanítónők élete és képzésük a 20. század első felében egy memoár tükrében. In: Karlovitz János Tibor (szerk.): *Pedagógiai és szakmódszertani tanulmányok*. International Research Institute, Komárno. 19–26.
- TAKÁCS Zsuzsanna Mária (2017): A Miasszonyunk Női Kanonokrend pécsi iskoláinak fejlődése a kezdetektől a XX. század közepéig. In: Sárkányné Lengyel Mária (szerk.): *Hagyomány és megújulás: Iskolatörténeti konferencia*. Pécsi Leőwey Klára Gimnázium, Pécs. 63–74.
- TAKÁCS Zsuzsanna Mária (2018): A pécsi tanítónőképző megjelenése a századforduló pécsi sajtójában. *Közép-európai Közlemények*, 2018/11. 2. 88–97.
- VÖRÖS Katalin (2015a): A női ipariskolák szerepe a 19–20. század fordulójának magyar oktatási rendszerében. In: Schaub Anita–Szabó István (szerk.): *III. Interdiszciplináris doktorandusz konferencia 2014. 3rd Interdisciplinary Doctoral Conference. 2014. Pécsi Tudományegyetem Doktorandusz Önkormányzat*, Pécs. 577–591.
- VÖRÖS Katalin (2015b): A magyar iparoktatás „hadi útja”: A magyar szakképzés kihívásai az első világháború éveiben. *Per Aspera Ad Astra*, 2015/2. 2. 41–67.
- VÖRÖS Katalin (2016): Millenniumi hangulatban: Az ezredéves kiállítás és az iparoktatás. *Autonómia és felelősség*, 2016/2. 2–3. 19–28.

Névmutató

- Ács Marianna 8
Andersen, Hans Christian 155, 171
Angyal Zsuzsanna 90
Apponyi Albert 156
Arany János 160, 166
Auer Eszter 8, 10, 12, 26
- Balogh Rezső 149
Bárczy István 64
Báthory Nándorné 64–67
Bédy-Schwimmer Róza 9, 11, 59, 60,
61, 63, 64, 124–141
Béla, IV. 180
Belgrader Margit 101
Bellaagh László 36
Beniczky Irma 164
Bezerédy Amália 172
Blaha János 149, 153
Blaha Lujza 10, 146–148, 150–153,
155–157
Blaskovich Placid 40
Bock, Gisela 18
Bonaparte Napóleon, I. 161
Bordás Istvánné 137
Boros Rudolf 106, 107
Böhm Dezső 41
Brassai Sámuel 160, 161
Braudel, Fernand 11
Braun, Lily 129
- Brunszvik Teréz 168
Bujdosó Ernő 41
Bulwer-Lytton, Edward 155
- Comte, Auguste 162
Czeferner Dóra 8, 9, 11, 25
Czernin, Ottokar 129
- Csáky Albin 34, 73
Csapó Mária 154
Csatkai Endre 148
Csillag Ilona 149, 150
- d’Arcot, Jeanne 17
Dajka Gábor 155
Darvai Tibor 7
Dirner Alice 101–104
Döfler Janka 101
Drozdy Gyula 42
- Eckhardt Tibor 39
Ehrenhaft Steindler, Olga 74
Ehrenhaft, Felix 74
Einstein, Albert 129
Eisenstaetter Fanni 140
Enzersdorf, Maria 129
Eötvös József 154
Erdős Katalin 90, 91

- Fábrí Anna 59
 Farkas Tibor 38
 Ferenc József, I. 156
 Feszty Árpádné 168
 Fickert, Auguste 129
 Fináczy Ernő 102
 Fischer Júlia 90
 Fischerné Dárdai Ágnes 10
 Fohlen, Claude 20–22
 French, Katherine I. 10, 20, 22
 Fried Margit 54
- Gábor Júlia 148, 153
 Gálovics Anna 148
 Gaul Károly 104, 105
 Gelléri Mór 103, 104
 Genlis, Madame de 154
 Geőcze Sarolta 117
 Gergely Vilma 88
 Giesswein Sándor 129
 Gilman, Charlotte Perkins 138
 Glück Ilona 87
 Glücklich Vilma 124, 126, 127, 131–133, 135
 Goethe, Johann Wolfgang 154, 164
 Gönczi Erzsébet 88–90
 Gray, Lillian 119
 Greisinger Ottóné 141
 Grimal, Pierre 17
 Grosz Valéria 136
 Gubin, Eliane 24
- Gyáni Gábor 151
 György Aladár 73
 Gyulai Pál 12, 160–167, 169, 172–174
 Gyulay Béla 73
- Habermas, Jürgen 96
 Hacker Boriska 104
 Hatvany Lajos 155
 Hauer Mária Terézia 148
 Hertzka, Yella 135
 Herzfelder, Henriette 138
 Hevesi Lajos 169
 Hollósne de Grobois Nándin 61–64, 69
 Hóman Bálint 32, 39
 Homérosz 161
 Hoover, Herbert 129
 Hugo, Victor 154
 Hugonnay Vilma 129
 Hunt, Felicity 23
- Iggers, Georg G. 18
- Jabowetz Zsigmond 74
 Jancsusko Ludmilla 137
 Jankovich Béla 31, 101
 Jaschik Álmos 106
 Jókai Mór 155, 160, 166
 Jósika Miklós 154
- Kácsér Lipót 126
 Kádár János 178
 Kánya Emília 160, 163
 Katona Csaba 148, 149, 153
 Katscher, Leopold lásd Kácsér Lipót
 Katus László 11
 Keller Ibolya 88
 Kelly-Gadol, Joan 21
 Kemény János 153
 Kereszty Orsolya 125, 126, 135
 Kéri Katalin 7, 8, 10, 146, 184, 187
 Kéthly Anna 38, 129

- Key, Ellen 129
 Kisfaludy Sándor 155, 170
 Kiss József 118
 Kiss Szerén 133
 Koller István 35
 Koós Olga 12, 112, 119–121, 122
 Kovátsné Szentmiklósi Mária 53, 54
 Kölcsey Antónia 10, 146, 148, 149, 151, 152, 154, 155, 157
 Kölcsey Ferenc 152
 Kölcsey Gábor 148
 Kölcsey Gusztáv 148
 Kölesi Antal 149
 Krog, Gina 135
 Kubicsek Irma 132, 139

 Laborfalvi Róza 155
 Lahmann, Johann Heinrich 115
 Lázár Mórné 160, 163
 Lejeune, Philippe 151
 Lénárt Edit 59, 68, 69
 Lónyai Anna 153

 Madách Imre 162
 Magyar Endre 99
 Maisch Patrícia 8, 10, 12, 25
 Margit (Szent) 180
 Mária Terézia 145, 181
 Markbreiter Irén 134
 Mársits Rozina (Rozália) 51, 60
 Mártonffy Márton 99
 Marusák Pál 34
 Maverick Lloyd, Lola 127, 129
 Mill, John Stuart 138, 162, 163, 167
 Molnár Olga 83
 Molnár-Kovács Zsófia 7, 10, 26
 Móricz Zsigmond 162

 Mosdóssy Imre 59
 Munkácsy Mihály 156

 Nagy Adrienn 7–10, 12
 Nagy Krisztina 148
 Nagy László 58
 Nagyné Szegvári Katalin 97
 Németh István 35
 Nendtwich Gusztávné 100, 101

 Olsen, Kirstin 19
 Oszoly Jolán 117, 118

 Pálfi Melinda 7
 Pálmai Dóra 25
 Palocsay Zsigmond 154
 Pethick-Lawrence, Emmeline 129
 Pető Andrea 20, 21
 Petőfi Sándor 150, 152
 Petrovác Gyula 38
 Piller Erzsébet 100
 Pius, XI. pápa 40
 Pogány György 154, 155
 Ponti Aloisa 148, 149
 Poska, Allyson M. 10, 20, 22
 Prielle Kornélia 156
 Pukánszky Béla 146

 Rákóczi György, II. 153
 Rákosi Mátyás 178
 Ranschburg Pál 58
 Ráskai Lea 180
 Rébay Magdolna 8, 9, 12
 Rein, Georg Wilhelm 131, 132
 Reindl Ludovika 148
 Reindl Sándor 148
 Ritter Beard, Mary 128

- Salamon Jenny 134, 135
 Salomon, Alice 60, 129
 Sand, George 155
 Sanger, Margaret 129
 Sári Szabó Katalin 8–10, 12
 Sárdi Margit, S. 148, 151
 Schack Béla 99
 Schadt Mária 184
 Schiller, Friedrich 164
 Schöpflin Aladár 152
 Schultz Piroska 90, 91
 Schwimmer Béla 129
 Schwimmer Franciska 127, 129
 Sebes Ferenc 39
 Sendlein János 74
 Slachta Etelka 10, 146, 148, 149, 151–154, 156, 157
 Slachta Ferenc 148
 Smetkayné Schwanda Magda 42
 Sövény Judit 88
 Steinberger Sarolta 129
 Suppán Vilmos 105
 Suttner, Bertha von 129

 Szabó Hajnalka Piroska 8, 10, 26
 Szabó Richárd 160, 162–164, 166
 Szajbély Mihály 165, 170
 Széchy Károly 169, 171
 Szekeres Vera 89
 Szelényi Ödön 37
 Szendrey Ignác 148
 Szendrey Júlia 10, 146, 147, 148, 150–157, 166
 Szendrey Mária 148
 Szinnyei Merse Jenő 38
 Szmrecsányi Lajos 39, 40
 Sztálin, Joszif Visszarionovics 178

 Szterényi József 99
 Szterényi Sándor 99
 Szuppán Vilmos 34

 Takács Zsuzsanna Mária 8–10, 12, 25
 Tánzer Lilla 151, 152
 Tarnóczy Malvin (Malvina) 167
 Teleki Sándorné 138
 Tényi Géza 121
 Tóth Pál 39
 Tóth Tihamér 40
 Trager, James 19
 Trombitás Erzsébet 134, 135, 141

 Varga Zoltán, Z. 151
 Vass Lívia 8
 Vázsonyi Vilmos 137
 Ventilla Andrea 8
 Víg Albert 99
 Vikár Béla 12, 34
 Vörös Katalin 8, 9, 12, 25

 Weber, Max 18
 Wernitznig, Dagmar 128
 Wesselényi Miklós 152
 Weszely Ödön 36, 37, 131, 132
 Wohl Janka 168, 174
 Wolf Stefánia 12, 161, 168–174
 Wolff Gerő 74
 Wynner, Edith 126, 129

 Zánathy Bódog 57
 Zemplényi Lászlóné 136
 Zibolen Endre 42
 Zimányi Vera 11
 Zimmermann, Susan 126

A kötet szerzői és szerkesztői

ÁCS MARIANNA 2016-ban a PTE „Oktatás és Társadalom” Neveléstudományi Doktori Iskolájának Oktatástörténet Programján szerzett doktori fokozatot. Jelenleg a PTE Nevelés- és Művelődéstörténeti Tanszékének adjunktusa és a Baranyai Református Egyházmegye Levéltárának szakmai vezetője. Tagja az MTA PAB Neveléstörténeti Munkabizottságának. Vizsgálódásainak középpontjában a protestáns felekezetek oktatástörténete áll. Nőtörténeti kutatásokat a 20. századi református nőnevelés terén végzett, a Felsőbaranyai Református Egyházmegye polgári leányiskolája történetének feldolgozása kapcsán.

AUER ESZTER 2016-ban diplomázott az ELTE-n magyartanárként, illetve nyelv- és beszédfejlesztő tanárként. 2016-tól a PTE „Oktatás és Társadalom” Neveléstudományi Doktori Iskola ösztöndíjas hallgatója. Kutatásának fókuszában a nők és az iskola kapcsolata, valamint a trauma oktatásban való megjeleníthetősége áll.

CZEFERNER DÓRA történész, a PTE Interdiszciplináris Doktori Iskolája „Európa és a Magyarország a 18–20. században” programjának doktorjelöltje, a Nevelés- és Művelődéstörténeti Tanszék tanársegédje. Tagja az MTA PAB Neveléstörténeti Munkabizottságának. Disszertációjának témája az első világháború előtti osztrák–magyar polgári-liberális, feminista egyesületek története és sajtótevékenysége. Jelenleg az Egyesült Államokban őrzött Schwimmer Rózsa-hagyaték feltárásán dolgozik.

KÉRI KATALIN az MTA PAB Neveléstörténeti Munkabizottságának alapító elnöke, a PTE BTK Nevelés- és Művelődéstörténeti Tanszékének és az „Oktatás és Társadalom” Neveléstudományi Doktori Iskolának a vezetője. Kutatási területe a művelődés- és neveléstörténet, a nő történet, a nem nyugati nevelés történetének 19–20. századi európai kutatása. Akadémiai doktori értekezését a magyar lánynevelés és női művelődés újkori történetéről írta és védte meg 2016-ban.

MAISCH PATRÍCIA a PTE-n 2013-ban szerzett magyar alapszakos, 2016-ban magyar–történelemtanári mesterszakos diplomát. 2016 szeptemberétől a Pécsi Tudományegyetem „Oktatás és Társadalom” Neveléstudományi Doktori Iskolájában ösztöndíjasként az Oktatástörténet Programon folytatja tanulmányait. Fő kutatási területe a nők irodalomban elfoglalt helye/szerepe, és a nők olvasóvá nevelése a 19. század első felének Magyarországon.

NAGY ADRIENN oktatástörténész a PTE BTK-n történelem szakos bölcsész és középiskolai tanári diplomát, majd 2015-ben a PTE „Oktatás és Társadalom” Neveléstudományi Doktori Iskolájában doktori fokozatot szerzett. 2011 és 2014 között a Nevelés- és Művelődéstörténet Tanszék tanársegédjeként történeti és kutatómódszertani tantárgyakat oktatott. 2014-től a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának munkatársa. Kutatásainak fókuszában a 19–20. századi közép- és felsőfokú kereskedelmi szakoktatás történetének oktatáspolitikai és társadalomtörténeti vizsgálata áll.

PUSZTAFALVI HENRIETTE pedagógia szakos tanár, nevelés- és egészségügyi szakember, 2011-ben szerezte doktori fokozatát a PTE „Oktatás és Társadalom” Neveléstudományi Doktori Iskolájában, Oktatástörténet Programon. Jelenleg a PTE ETK Egészségfejlesztési és Népegészségügyi tanszékének habilitált docense. Az MTA PAB Neveléstörténeti Munkabizottságának titkára. Fő kutatási területe a 19–20. századi iskolaorvoslás és egészségnevelés története, valamint a preventív jellegű egészségmegőrzés vizsgálata a különböző szintereken, a szisztematikusan felkutatott források alapján a társadalomtörténet és életmódtörténet területének kutatásaihoz illeszkedve.

RÉBAY MAGDOLNA 2007-ben doktorált a DE-n neveléstudományból, 2009-ben pedig az ELTE Művelődéstörténeti Doktori Programjában történettudományból. 2013-ban habilitált a Debreceni Egyetemen. Jelenleg a DE BTK NMI Neveléstudományi Tanszékének egyetemi docense. Fő kutatási területe a felekezeti oktatás és a nőnevelés története a 19–20. században. Az utóbbi években behatóan foglalkozott az arisztokrácia nevelésével és oktatásával, iskolatörténeti források és személyes dokumentumok alapján.

SÁRAI SZABÓ KATALIN történész 2011-ben szerezte doktori fokozatát az ELTE Történelemtudományi Doktori Iskolájában, Művelődéstörténeti Doktori Programon. 1987 óta a Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Gyűjteményének vezetője.

ményének munkatársa. Fő kutatási területe a 19–20. századi nőtörténet és a társadalmi nemek története. Foglalkozott a református egyház női munkájával, a konzervatív nőmozgalmakkal, női életpályákkal, jelenleg a 20. század első évtizedeinek női munkavállalását kutatja.

SZABÓ HAJNALKA PIROSKA a PTE BTK történelem szakán végzett 2015-ben. 2016-ban kezdte el doktori tanulmányait a Pécsi Tudományegyetem „Oktatás és Társadalom” Neveléstudományi Doktori Iskola Oktatástörténet Programján. Kutatási területe a magyar történelemtankönyvek nőkkel kapcsolatos témáinak összehasonlító elemzése, azok nő- és genderspecifikus tartalmi elemeinek és struktúráinak vizsgálata tantárgypedagógiai, tankönyvtörténeti fókusz mentén, neveléstörténeti háttérrel 1949 és 2014 között.

TAKÁCS ZSUZSANNA MÁRIA történész 2015-ben szerezte doktori fokozatát a PTE „Oktatás és Társadalom” Neveléstudományi Doktori Iskolájában Oktatástörténet Programon. Jelenleg a PTE Nevelés- és Művelődéstörténeti Tanszékének adjunktusa. Tagja az MTA PAB Neveléstörténeti Munkabizottságának. Fő kutatási területe a 19–20. századi magyar tanító- és tanítónőképzés, valamint tanítók/tanítónők életpályájának vizsgálata naplók, emlékiratok alapján a társadalomtörténet, életmódtörténet területének kutatásaihoz illeszkedve.

VÖRÖS KATALIN történelem, valamint magyar nyelv- és irodalom szakon végzett 2011-ben a PTE-n, azóta ugyanott az „Oktatás és Társadalom” Neveléstudományi Doktori Iskolában folytatja doktori tanulmányait, a dualizmus kori középfokú iparoktatás történetéről készíti a disszertációját. 2014-től a Nevelés- és Művelődéstörténeti Tanszék oktatója, és tagja az MTA PAB Neveléstörténeti Munkabizottságának. Kutatási területe Magyarország újkori oktatás- és művelődéstörténetére, különösen a szakképzés és a nőnevelés történetére terjed ki.

A Kronosz Kiadó az 1795-ben alapított Magyar Könyvkiadók
és Könyvterjesztők Egyesülésének tagja

A Kronosz Kiadó a Szakkiadók Társulásának tagja,
könyveink elektronikusan elérhetők, olvashatók és kereshetők
az Arcanum Adatbázis Kiadó által létrehozott

www.szaktars.hu

adatbázisban